

Odam savdosi - Davr muammosi

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgan dastlabki kunlardan boshlab Konstitutsiyamizda, qonunlarimizda va butun dunyo tan olgan xalqaro qonunchilik normalarida mustahkamlangan inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlash, uning hayoti, sog'lig'i, qadr-qimmati, sha'ni va boshqa qonuniy manfaatlarini daxlsizligini himoya qilish ustuvor vazifalardan biriga aylandi desak mubolag'a bo'lmaydi. Mustaqil demokratik yo'ldan ketayotgan O'zbekistonning eng oliy maqsadi, avvalo, xalqimiz manfaatlariga qaratilgan islohotlarni amalga oshirishga yo'nalgani bilan e'tiborlidir. Bu jihatlar Konstitutsiyamizda ham mustahkamlab qo'yilgan. Jumladan, Bosh Qomusimizning II bob 13 moddasida "O'zbekiston Respublikasida demokratiya

umuminsoniy printsiplarga asoslanadi, ularga ko'ra inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmati va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat hisoblanadi. Demokratik huquq va erkinliklar Konstitutsiya va Qonunlar bilan himoya qilinadi" deyilgan. Demak, bundan shuni anglash mumkinki, har kim shaxsiy hayotini o'zi hoxlagancha tashkil qilishi va egalik qilish (qonuniy cheklashlardan tashqari), shaxsiy va oilaviy sirlarini saqlash, o'zining sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish huquqiga egadir. Afsus bilan ta'kidlash joizki, mamlakatimizda ayrim shaxslar oson yo'l bilan katta mablag' topish ilinjida jinoyat sodir etish yo'liga kirib, fuqarolarimizni turli aldov va firibgarlik yo'li bilan tuzog'iga ilintirib, ulardan o'zlarining g'ayriqonuniy manfaatlarini yo'lida foydalanib, ko'pgina oilalarning boshiga so'z bilan ifodalab bo'lmaydigan kulfatlar keltirib, odam savdosi bilan shug'ullanib kelmoqdalar. Oqibatda ko'pgina fuqarolarimiz odam savdosi jinoyatining qurboniga aylanishmoqda. «Odam savdosiga qarshi kurashish to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasining Qonunida odam savdosi jinoyatining tushunchasiga quyidagicha ta'rif berilgan. Odam savdosi — bu kuch bilan tahdid qilish yoki kuch ishlatish yoxud boshqa majburlash shakllaridan foydalanish, o'g'irlash, firibgarlik, aldash, hokimiyatni suiiste'mol qilish yoki vaziyatning qaltisligidan foydalanish orqali yoxud boshqa shaxsni nazorat qiluvchi shaxsning roziligini olish uchun uni to'lovlar yoki manfaatdor etish evaziga og'dirib olish orqali odamlardan foydalanish maqsadida ularni yollash, tashish, topshirish, yashirish yoki qabul qilishni, shuningdek, odamlardan foydalanish maqsadida boshqa shaxslarning fohishaligidan foydalanishni yoki ulardan shahvoniy foydalanishning boshqa shakllarini, majburiy mehnat yoki xizmatlarni, qullik yoki qullikka o'xshash odatlarni, erksiz holat yoxud inson a'zolari yoki to'qimalarini ajratib olishni anglatadi. Odam savdosi qadimdan mavjud bo'lgan jinoyatlardan biridir. Tarixga nazar soladigan bo'lsangiz, antik davrda va o'rta asrlarda ham odam savdosiga oddiy hol sifatida qaralgan. Bunda savdo-sotiq ob'ekti - inson qul maqomida bo'lgan. Inson huquqlari bo'yicha lug'atdagi ta'rifda qulchilik deganda, o'z ish beruvchilarini tanlashda mustaqil bo'lmagan, mulk yoki ashho sifatida bozorda sotib yuborilishi mumkin bo'lgan shaxsning hayot sharoiti va maqomi tushuniladi. So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida fuqarolarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, sud-huquq tizimini isloh qilish bo'yicha keng miqyosdagi ishlar amalga oshirildi. Huquqbuzarliklarning barvaqt profilaktikasi bo'yicha hamda jinoyatchilikka qarshi kurash, shu jumladan odam savdosiga qarshi kurashish kabi ustuvor yo'nalish va majburiy mehnatni tag-tomiri bilan yo'qotish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Odam savdosi qurbonlarini aniqlash, himoya qilish va ijtimoiy rehabilitatsiya qilish, shunday jinoyatlar qurboniga aylangan fuqarolarga tibbiy, psixologik va boshqa yordam ko'rsatish bo'yicha samarali chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bolalar mehnatiga barham berildi, qishloq xo'jaligi ishlari, hududlarni obodonlashtirish va ko'kalamzorlashtirish davrida kattalarning majburiy mehnatidan foydalanishga chek qo'yish bo'yicha misli ko'rilmagan chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan bir qatorda, O'zbekistonda 2013-yildan boshlab XMT metodologiyasi bo'yicha va ushbu tashkilot ekspertlarining bevosita ishtirokida qishloq xo'jaligida bolalar mehnati va majburiy mehnatdan foydalanish ustidan monitoring olib borilmoqda. XMT va Jahon banki tomonidan 2013-2018-yillarda o'tkazilgan monitoringlar natijasida paxta terimi mavsumida bolalar mehnati va majburiy mehnatdan ommaviy foydalanish hollari aniqlanmadi. Bularning amaliy misollari sifatida 2015-yil sentyabrdan boshlab O'zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi davlat huquqiy inspeksiyasining tezkor aloqasi va vazirlik veb-saytida online-maslahatchi faoliyatida ham ko'rishimiz mumkin. So'nggi yillarda Davlatimiz rahbarining huquqbuzarliklar profilaktikasi va ularning o'z vaqtida olish bo'yicha samarali chora-tadbirlar majmuini tashkil etish orqali jinoyatni kamaytirishga doir topshirig'i ijrosini ta'minlash yuzasidan huquqni muhofaza qilish organlari tomonidan jinoyatlarning, shu jumladan odam savdosi bilan bog'liq jinoyatlarning erta oldini olishga qaratilgan tegishli chora-tadbirlar o'tkazilib kelinmoqda. Shu bilan birga, tahliliy mao'lumotlarning ko'rsatishicha, hozirgi vaqtda odam savdosiga qarshi samarali kurashishga va majburiy mehnatdan foydalanishga to'sqinlik qilayotgan bir qator salbiy omillar saqlanib qolmoqda. 2019-yilning 30-iyul kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev "Odam savdosiga va majburiy mehnatga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmonni imzoladi. Farmonga binoan Odam savdosiga qarshi kurashish bo'yicha Respublika idoralararo komissiyasi Odam savdosiga va majburiy mehnatga qarshi kurashish milliy komissiyasi etib qayta tashkil etilganini alohida e'tirof etishni zarur deb hisoblayman. Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni bilan Odam savdosiga va majburiy mehnatga qarshi kurashish bo'yicha

milliy ma'ruzachi instituti ta'sis etildi, uning funksiyalari Milliy komissiya raisi zimmasiga yuklandi. Milliy ma'ruzachi odam savdosiga va majburiy mehnatga qarshi kurashish sohasida mamlakatimiz va jahonda yuzaga kelayotgan vaziyat to'g'risida, ushbu jinoyat turiga dahldor shaxslarni taqdim qilish va jazolash hamda odam savdosi qurbonlarini qo'llab-quvvatlash bo'yicha ko'rilayotgan chora-tadbirlar haqida O'zbekiston Respublikasi Prezidentiga har yili ma'lumot taqdim etib turishi nazarda tutilgan. Shu bilan bir qatorda mazkur sohada respublikamizda amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar haqidagi ishonchli axborotlarni keng jamoatchilikka va xalqaro hamjamiyatga yetkazish maqsadida O'zbekiston Respublikasi akkreditatsiya qilingan xorijiy davlatlarning diplomatik korpusi va xalqaro tashkilotlarning vakolatxonalarini jalb etgan holda ommaviy axborot vositalari uchun muntazam brifinglar tashkil etish nazarda tutilgan. Bunda Milliy ma'ruzachi odam savdosiga va majburiy mehnatga qarshi kurashish sohasida xalqaro hamjamiyat bilan, ushbu sohada ixtisoslashayotgan tashkilotlar va huquq himoyachilari bilan samarali hamkorlik va hamjihatlikni ta'minlaydi. Shuningdek mazkur sohada respublikaning xalqaro maydondagi milliy manfaatlarini himoya qilish Milliy ma'ruzachining yana bir muhim vazifasidir. Ushbu Farmonga muvofiq odam savdosiga va majburiy mehnatga qarshi kurashish sohasidagi qonunchilik bazasini takomillashtirish nazarda tutilgan. Har yili butun dunyo bo'ylab minglab erkaklar, ayollar va bolalar odam savdosining qurboni bo'lishadi. Turli internet nashrlari, ijtimoiy tarmoqlarda jinoyatchilar tarqatadigan soxta va yolg'on ma'lumotlarga ishonib, ular qulga aylanishadi. Eng achinarlisi shundaki, har yili shu tarzda minglab insonlarning huquq va erkinliklari buzilmoqda. BMT ma'lumotlariga ko'ra, dunyoda bugungi kunda 20 milliondan ortiq odam savdosi qurbonlari mavjud. Har yili to'rt milliondan ortiq kishilar o'z xohishiga qarshi ushlab turiladi va jismonan ekspluatatsiya qilinadi. Garchi jinsiy ekspluatatsiya odam savdosining nisbatan keng tarqalgan shakli bo'lsa-da, yuz minglab qurbonlar majburiy mehnat, uy sharoitida xizmat, bolalar esa tilanchilik qilish maqsadida yoki tana a'zolari uchun bu jinoyat qurboniga aylanadilar. Noqonuniy faoliyatning mazkur turi butun dunyo miqyosida eng daromadli biznesga aylangan. Xalqaro ekspertlarning fikriga ko'ra, "tirik odamlar" bilan savdolashayotgan noqonuniy "savdogarlar"ning yillik daromadi qariyb 150 milliard dollarni tashkil etadi. Odam savdosi muammosi – transchegarviy jinoyat, u hech qanday milliy chegaralarni tan olmaydi. Shuning uchun unga qarshi kurashishda xalqaro miqyosda ma'lumot almashish va o'zaro hamkorlikni kuchaytirish talab etiladi. Bugungi kunda O'zbekiston hukumati odam savdosi, majburiy mehnat va bolalar mehnatiga qarshi kurashish uchun faol choralar ko'rmoqda. Respublikamiz BMTning "Transmilliy uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurash to'g'risida"gi konvensiyasi, "Odam savdosi, ayniqsa, ayollar va bolalar savdosining oldini olish hamda unga chek qo'yish va uning uchun jazolash haqida"gi Protokoli va boshqa xalqaro hujjatlar ishtirokchisiga aylandi. Ko'plab xalqaro hujjatlarda nazarda tutilgan normalar milliy qonunchiligimizga implementatsiya etilgan. Odam savdosiga va majburiy mehnatga qarshi kurashish Milliy komissiyasining birinchi yig'ilishida komissiya faoliyatiga oid bir necha tashkiliy masalalar muhokama qilindi. 2019-2020 yillarda odam savdosi va majburiy mehnatga qarshi kurashish sohasida davlat organlari faoliyati samaradorligini oshirish bo'yicha ish rejalari va "yo'l xaritalari", tegishli normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini ishlab chiqish hamda komissiyaga taqdim etish bilan bog'liq tadbirlar belgilab olindi. Yaqinda "Ijtimoiy fikr" respublika jamoatchilik fikrini o'rganish markazi tomonidan o'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mehnat muhojirlari ko'p hollarda o'z huquqlarini to'liq amalga oshira olmaydi. Aksariyat hollarda fuqarolarimiz chet davlatlarda o'z xavfsizligini qanday ta'minlash haqida o'ylamaydi va noqonuniy yoki shartnomasiz ish topib, chet elda duch kelishlari mumkin bo'lgan qiyinchiliklar haqida, odatda, hech narsa bilishmaydi. Shu munosabat bilan odam savdosiga qarshi kurashish doirasida olib borilayotgan axborot ishlari aholi, ayniqsa, ayollar va yoshlarning huquqiy savodxonligini oshirishda alohida ahamiyat kasb etadi. Milliy komissiya davlatning har bir fuqarosiga, hatto eng chekka qishloqlarda yashovchilarga ham noqonuniy migratsiya havfi, zamonaviy qullikning mohiyatini tushuntirish, ularni yurtimizda yaratilgan shart-sharoitlardan boxabar qilish, ishga joylashish imkoniyatlari to'g'risida ma'lumot yetkazish ma'suliyatini zimmasiga oldi. Bu jarayonda nodavlat notijorat tashkilotlari davlat idoralari bilan yaqin hamkorlikda odam savdosi qurbonlarini ijtimoiy reabilitatsiya qilish, chet elda ishlashni istaganlar uchun ekspertlarning maslahatlarini tashkil etish, ishsizlarni kasbga yo'naltirish, bandligini ta'minlashda faol qatnashmoqda. Milliy komissiya tegishli vazirliklar, idoralar, fuqarolik jamiyati institutlari vakillari hamda Oliy Majlisning Inson huquqlari bo'yicha vakili (ombudsman) bilan hamkorlik qiladi. Odam savdosiga qarshi kurashish bo'yicha amalga oshirilayotgan qator islohotlarga qaramasdan hali hanuz yurtdoshlarimiz orasida odam savdosi qurboniga aylanayotganlar topiladi.

Azal-azaldan onalar, ayniqsa O'zbek onalari eng mehribon bolaparvar ayol sifatida butun dunyo hamjamiyatida millatimiz ko'rki sifatida e'tirof etilishi hech kimga sir emas. Ming afsuslar bo'lsinki, oramizda ushbu unvonga, ayollik nomiga noloyiq ayollar ham topiladi. Yaqinda ijtimoiy tarmoqlarda bir ayol o'zi dunyoga keltirgan ikki oylik chaqalog'ini bir necha ming dollarga begona bir insonga sotayotganda qo'lga tushganini yozishibdi. Yo'qchilik majbur qilganini aytibdi. Yana birida esa uch nafar ayol 20 kunlik chaqaloqni sotmoqchi bo'layotganda qo'lga olingani haqidagi xabariga ko'zim tushdi. Undan bir oz oldin turli saytlarda yangi tug'ilgan chaqalog'ini sotmoqchi bo'lgan ota-ona qamalgani, 24

yoshli ona 4 yoshli, 23 yoshli ona 3 yoshli qizchasini, yana bir eri tashlab ketgan 30 yoshli ayol bir necha oylik chaqalog`ini "boqa olmayman" deb sotmoqchi bo`lgani va 16 yoshli o`zi hali go`dak bo`lgan ona ham o`z farzandini sotishga uringan vaqtda qo`lga olingani haqida xabarlar berilgan edi. Psixologik nuqtai nazardan qaraydigan bo`lsak bu ishga qo`l urganlarni ma`nan qashshoqlik botqog`iga botgan insonlar deb hisoblayman. Avvalo ularning ruhiyatidagi kemptiklikni davolash kerak. Insonning hayvonlardan farqi ongi va tafakkurida ekanini bilamiz. Lekin ongsiz bo`lsa-da hayvon o`z bolasini yirtqichlardan himoya qilib, kerak bo`lsa tishida ko`tarib katta qiladi. Ammo afsuslar bo`lsinki, inson bolasi ongli ravishda o`z farzandini yirtqichlar qo`liga topshiradi. Odam savdosi qurboni bo`lgan insonlarni hayotini tahlil qiladigan bo`lsak, zanjir shaklini ko`rishimiz mumkin. Quyidagi ketma-ketlikga etibor qarating:

Odam savdosi bilan shug`ullanuvchi shaxslar – odam savdosi qurboni (ayol,erkak,bola) – natijasi ko`p hollarda odam savdosi qurboni bo`lgan ayollarning benikoh farzandlari – va bu yana yangi odam savdosi qurboni degani – bu esa o`z navbatida tekin ishchi kuchi, kimlar uchundir tirik tibbiy tovardir. Bu zanjirni ko`plab faktlar bilan davom ettirishimiz mumkin. Ammo bu yo`lni ohiri baribir jarlikka, tubanlikka olib boradi.

Endi esa quyidagi zanjirga e`tibor bering:

Ozod erkin shaxs – erkin nikoh – erkin farzand – nurli kelajak – taraqqiyot sari yuqorilovchi mamlakat.

Siz qaysi yo`lni tanlagan bo`lar edingiz! Yana shuni aytishim mumkinki hozirda jamiyatimizda va dunyoda avj olgan illatlardan biri bo`lmish moddiy qaramlikdan foydalanishni suiiste`mol qilishni yo`qotsak odam savdosining bir bo`g`ini kesgan bo`lamiz. Bunga bir hayotiy misol keltirib o`tmoqchiman. Bir ayolni bilaman Farzandlari bilan birga ijara uyda yolg`iz yashaydi. Bundan bir necha yil avval turmush o`rtog`i tashlab ketganini aytgan edi. O`sha ayol qiyinchiliklarga taslim

bo`lmasdan, farzandlari uchun oliy ma`lumotli bo`lsam yaxshiroq ishda ishlayman deb institutga hujjat topshirdi. Shartnoma asosida talabalikka qabul qilindi. Moddiy tarafdin qiyalayotgan bo`lsada bankdan ta`lim krediti olib shartnoma pulini to`ladi. Aytishiga qaraganda ikkinchi yili shartnoma pulini to`lashni umuman imkoni bo`lmagan, hattoki homiy qidirib bormagan tashkiloti qolmagan. To`lamoqchi bo`lganlar esa undan o`zlarining shahvoniy maqsadlari yo`lida foydalanishlarini so`rashgan... Ohiri atrofidagi ba`zi bir odamlar unga o`qishini va farzandlarini tashlab chet elga ketishni maslahat berishgan. E`tibor berdingizmi asosan kimlar odam savdosi qurboni bo`lishi mumkin. Aynan pulga muhtoj aholi qatlamlari, ya`ni kambag`al oilalar. Mana qayerdan boshlanmoqda bu illatlar... Shu o`rinda yana shuni aytishni lozim deb bildim. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 26-martdagi PQ-4653-sonli "O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vazirligi hamda uning tizim tashkilotlari faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi Qarori bilan O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vazirligi tashkil etildi. Ushbu qarorlar ijrosida ham odam savdosiga qarshi kurashishga qaratilgan ishlarni ko`rishimiz mumkin. Xulosa qilib shuni ayta olamanki, butun dunyoning og`riqli nuqtasi bo`lmish odam savdosi va majburiy mehnat jinoyatlariga qarshi kurashish uchun avvalo biz metin iroda va sog'lom aql bilan kurashmog`imiz zarur. Taklif o`rnida esa odam savdosi va majburiy mehnatga qarshi kurashish Milliy komissiyasining buklet, videorolik va boshqa ma`lumotlaridan tashqari mobil ilovasini ham ishlab chiqishsa yaxshi bo`lardir. U orqali fuqarolar kerakli ma`lumotlarni tez va oson olishiga erishish mumkin.

Fuqarolik ishlari bo'yicha Rishton tumanlararo sudining sudya yordamchisi: I.N.Ibrohimov

2021-09-25 15:40:42